

Rapport från rullstolsanpassad naturguidning i Tyresö slottspark och Notholmen 21 maj 2024

Martina Kiibus

Guidningen var anpassad för rullstolar, rullatorer och barnvagnar. 41 personer deltog, varav många från målgruppen. Så härligt att stå vid busshållplatsen och se hur färdtjänstbuss efter färdtjänstbuss kommer åkande upp mot borggården.

Tre från Hjärnkraft, varav en i rullstol, en från Neuroförbundet i permobil, två till i rullstol med varsin ledsagare/partner och två till i permobil/elmoped. Samt två mammor med barnvagn och en bebis och två 3-4-åringar. Mamman med bebis och en fyraåring var med även vid Kolardammarna. Efteråt fick de det vårbingo som jag tog fram för några år sedan. Idag mötte den lilla killen mig med att glatt berätta att han fixat hela vårbingot utom hasselblomman! Eftersom jag visste att han skulle följa med hade jag tagit med mig två enklare lappar så att han kunde låna en. Den andra mamman med en treåring var på väg till utflykt i slottsparken när jag mötte dem. Hon hade aldrig varit där förut och kände igen mig från SFI (hon är från Somalia), så jag bjöd henne att vara med så länge de orkade, vilket de gjorde.

Info via de olika organisationerna, vänner, min facebookside, kommunens hemsida och program från tidigare guidningar. En av de två väninnorna i elmoped hade sett mig på motsvarande guidning i slottsparken ifjol och tänkt att de skulle gå med i år. Det var en härlig blandning i gruppen; blandade åldrar, olika grad av fysisk rörlighet och olika nationaliteter/hudfärg. Jag hade också med en praoelev som gör sin prao på Hållbarhet och mobilitet. Det var ett härligt försommarväder, soligt och varmt.

Vi började själva guidningen vid slottet där jag berättade om slottets och kyrkans historia innan vi gick in i slottsparken. Gick ut på terrassen och tittade ner över parken, de fantastiska fruktträden som stod i blom, eken som tronade i ensamt majestät mitt på gräsmattan och Lilla Tyresö som kunde skönjas på andra sidan grönskan. Berättade om den gamla medeltida borgen Tyresöhus som fanns där tidigare och om prinsvillan där konstnärsprinsen Eugen hyrde ett antal somrar runt förra sekelskiftet. Vid introduktionen av guidningen sade jag också att det är en fördel med dessa tillgängliga guidningar för det gör att vi alla får chansen att verkligen gå långsamt och hinna ta in naturen och njuta och stressa ner.

Gick vidare till en härligt gammal knotig lind. Lät deltagarna känna på lindens lena hjärtformade blad (som Cecilia Lind, kär och ung och slät om kinden!). Berättade om den mångfald av arter som är knuten till linden och att lind är ett samlingsträd på torg längre söderut i Europa. Under den Linden i Berlin, t ex. Frågade om deltagarna visste vad det var för dag, nämligen den biologiska mångfaldens dag. En dag som FN inrättat för att öka medvetenheten om hur viktigt det är med biologisk mångfald. Resonerade kring vårt val att fira det med en guidning i parkmiljö, men slottsparken har en hög mångfald trots att den är anlagd, inte minst tack vare alla gamla ädellövträd.

Fortsatte till soluret med sin inskription ”Jag räknar de ljusa timmarna blott och däremellan flyr oersättlig tid”. Härifrån är det så fin utsikt över parken och Kalvfjärden. Jag berättade om namnet Kalvfjärden, att kalvarna och korna betade på skogen på andra sidan fjärden och att det är ganska vanligt med den typen av namn på öar och holmar i skärgårn. När inte hemmaöarna räckte för att både odla och ha bete, fick man ha särskilda ängs- och betesholmar.

Solurets inskription ”men däremellan flyr oersättlig tid” förde oss in på mer om biologisk mångfald. Refererade till FN:s rapporter som säger att om vi inte gör något så riskerar en miljon av världens 1,5 miljon kända arter att dö ut! En massdöd orsakad av en enda art! Så vi måste agera och det är bråttom. I december 2022 samlades världens länder i Montreal och skrev på ett ramavtal som är ganska ambitiöst och bland annat säger att 30% av jordens yta ska skyddas i form av naturreservat och liknande innan år 2030. Och att brukandet av naturresurser måste ske mycket mer hållbart. Man tar också hänsyn till ursprungsbefolkningar och rättviseperspektivet, att rika länder ska bidra med pengar för att fattiga länder ska kunna inrätta naturreservat. Så nu gäller det att agera också! För Sveriges del handlar det bland annat om att radikalt ställa om vårt skogs- och jordbruk, från enfald till mångfald.

Tog oss längre in i parken och tittade på blommorna. Man får ju inte plocka blommor i parken men jag plockade en blomma av de vanligaste arterna och skickade runt eftersom en del har svårt att nå blommorna när de sitter i rullstol. Den lilla pojken hjälpte gärna till och gick runt med blommorna till alla deltagare. Förgätmigej, majsmörblomma, humleblomster, hundkäv och gökärt, skogsviol, midsommarblomster och gullviva var några av de blommor vi tog upp. Pratade om att gullviva också kallas Sankte Pers nycklar eller mormors mamelucker (om man vänder två blommor upp och ner så ser de ut som ett par spetskantade mamelucker) och att humleblomstern kallades för mormors nattmössa. Namnet kommer av att humleblomsterns blomma böjer sig neråt. När det blommat över reser sig stjälken upp och fröna får som krokar så att de fastnar i djurpälsar och kan på så sätt spridas.

Visade de sinnrika anpassningarna till pollinering, som förgätmigejens kontrastfärger i mitten, liksom violens, midsommarblomsterns och gullvivans streck som liksom leder pollinatörerna rätt. Poängen med pollinering är ju att det ska bli en korsbefruktnings, en blandning av gener. Och till det behöver blommorna alltså hjälp av de pollinerande insekterna. För att det inte ska bli självbefruktnings har tex gullvivan olika långa ståndare (hanorgan) och pistiller (honorgan), så att inte pollen från den egna blomman ska riskera att befrukta den blommas pistiller. På gökärten är ståndarna och pistillerna dolda så det krävs tillräckligt tunga insekter, som humlor, som kan ”åka hiss” på de yttersta kronbladen, så att de tyngs ner och då öppnar sig porten in till blomman inre. Det gör att bara vissa insekter kan pollinera gökärten vilket är en fördel ur blomman perspektiv, att pollinatörerna är arts specifika. Det är ju ingen idé att en humla flyger från en vitsippa till en gökärt.

Vi pratade också om de olika anpassningarna till bete, som att smörblomman är giftig och att gullvivan har bladmassan tätt tryckt till marken så att inte betesdjuren ska komma åt dem.

Slottsparken är verkligen som allra finast just nu! Även om de senaste veckornas torka gjort att både gullvivorna och kungsängsliljorna som brukar ”peaka” nu hade börjat blomma över. Det finns en sägen om kungsängsliljorna som handlar om att det var ett slag mellan svenskar och danskar och för varje stupad dansk kom det upp en röd kungsängslilja och för varje stupad svensk en vit. En sägen i sann storsvensk anda eftersom det finns många fler röda än vita!

Vi fortsatte till en grovstammig ek, pratade om ekens betydelse för den biologiska mångfalden och för att eken och alla dess invånare ska trivas så måste den stå fritt och solbelyst. Mittemot eken växte en lärk, lät deltagarna känna på dess mjuka barr, som inte har samma vaxartade skydd mot uttorkning som tall och gran och därför faller sina barr på hösten.

På en kulle växte några Adam och Eva. De flesta kunde följa med upp och titta, men en deltagare tog också foton på dem så att deltagarna som inte kunde gå upp fick en chans att se dem ändå. Här blommade också mandelblom med sin ljuvliga milda doft. Och det goda gräset vårbrodd, som smakar ljuvligt av gräddkola. Vilket deltagarna höll med om! Återigen var den lilla killen behjälplig med att dela ut kolagräs till alla som ville smaka.

Vi pratade också om hur viktigt det är med pollinerande insekter, även för att vi ska få mat. Och att när vi försämrar för pollinerande insekter så svälter vi ut oss själva. När de blomrika ängs- och hagmarkerna försvinner, så försvinner också många pollinatörer. Och när vi sprutar våra grödor med bekämpningsmedel så gör de ingen skillnad på om det är skadeinsekter eller pollinatörer utan alla dör. Så bi- och insektsdöden är verkligen ett problem. Det blev ett bra samtal, där vi också pratade om vad man som enskild person kan göra, och det är ju både att ha lite vildare trädgårdar som erbjuder de vilda pollinatörerna mat och att köpa ekologisk mat där man inte använt vare sig konstgödsel eller bekämpningsmedel.

Vid brofästet till Notholmen växer en otrolig flerstammig al. Visade hur man kan känna igen alen (det enda lövträd med små kottar) och pratade om att den inte får höstfärger eftersom den har så gott om näring och därmed inte behöver spara på näringen inför vintern. Lyfte upp den lilla pojken så att han fick sitta i alen. En ljuvlig syn! Pratade om hur härligt det är att få uppleva naturen med alla sinnen och hela kroppen.

Till vänster före bron var det fullt av gullviva och ljuslila stråk av ängsbräsma. Ängsbräsma är en korsblommig växt som liksom många i den familjen har smak av senap eller ruccola. Det var Harry Martinssons älsklingsblomma, läste en liten strof där han hyllar dess vita vekhet. På andra sidan är det klippt och inte alls lika blomrikt. Pratade om fårens och betesdjurens betydelse för artrikedomen och hur blommorna i sin tur lockar till sig en mångfald av insekter och fåglar. Och att våra ängs- och hagmarker är några av världens artrikaste miljöer.

Vid brofästet på Notholmen växer kabbelekan gul och frodig i strandkanten. När den blommat över sprids fröna med hjälp av vattnet. För att inte fröna ska drunkna har de som en flytväst på sig. Från bron såg vi en hel del sjöfågel som skäggdopping, sothöna och gråhäger.

På Notholmen hittade vi delikatesser som brännässla, kirskaål och spansk körvel som doftar av lakrits. En hägg stod i full blom. Lät deltagarna dofta på bladen som doftar bittermandel – ett sätt för häggen att försvara sig mot bete eftersom det är giftigt i stora mängder.

Längre in på Notholmen berättade jag lite om holmens historia och att Prins Eugen beskrev hur man 1912 åt strömming från fiskaren på Notholmen varannan dag. Något som inte skulle gå att göra idag, då det är alldeles för höga halter organiska miljögifter i strömmingen. Dessutom är nästan all strömming utfiskad, det kommer trålar och dammsuger Östersjön på strömming som mals ner och blir till laxfoder i laxodlingarna. Så odlad lax bör man undvika.

Eftersom vi var så många och många rullstolar/permobiler berättade jag om Östersjön från bryggfästet och uppmanade deltagarna att gå ut på bryggan under pausen, i omgångar. Pratade om Östersjöns bräckta vatten, hur sårbart Östersjön är pga artfattigdomen jämfört med Västerhavet och att många arter redan är på gränsen av vad de klarar och därmed är extra känsliga för miljöpåverkan. Utöver de organiska miljögifterna är ett annat stort problem övergödningen, som leder till algblomning, igenväxning och syrebrist. Återigen, ett sätt att minska vårt bidrag till övergödningen är att äta ekologisk mat, där det inte används konstgödsel som läcker ut till våra sjöar och hav. Samt åka mindre bil eftersom utsläppen från avgaserna också bidrar till övergödningen. Visade båttoalett-tömningen, som ju är ett sätt att minska belastningen av kväve.

Vi tog en skön fikapaus i solen på Notholmen. Efteråt samlades vi vid en fantastisk hägg och bara tog in dess doft och vita blommor. Läste min favoritdikt så här års, nämligen Alf Henrikssons ”Jag såg att häggen blommade, det kom en doft av den” för gruppen, en vers som belyser hur viktigt det är att vi kan lägga alla åtaganden åt sidan en stund och stanna upp och njuta.

Så här lyder den:

Jag såg att häggen blommade, det kom en doft av den,
då gick jag till min älskade och sade: ”Se och känn”.
Hon stod vid makaronerna, hon sydde på en klut
Och när hon lyfte blicken hade häggen blommat ut.

Så vände vi tillbaka till parken och stannade vid en bok och tittade på dess släta gråa stam och treledade bokollon och fyrtaliga bokollonhättor. Bladskäften är olika långa så att bladen liksom lägger sig som bitar i ett pussel. På så sätt kommer alla bladen åt solljuset samtidigt som de effektivt stänger ute solljuset från att nå ner till marken. Läste den gamla lagen från 1734 (som fortfarande gäller!) Huru svin må i ollonskog släppas, som handlar om hur man förvaltar gemensamma resurser.

Så fortsatte vi upp längs hasselallén. Visade hur man kan känna igen hassel, som ju växer mer som en strutformad buske utan huvudstam. Lät deltagarna känna på de mjuka ludna bladen som jämförelse med lindens släta blad. Och pratade om nötterna som ju inte ingår i allemansrätten, utan för att få plocka nötter måste man fråga markägaren om lov. Några exemplar av trolldruva blommade. När den blommat över får den som små minidruvklasar, som dock är giftiga, därav namnet. Det är en signalart för lundmiljöer med långvarig ekologisk kontinuitet. Här växte också de sirliga gräset lundgröe, som är typisk för lundmiljöer.

En ihålig ekstock förde oss in på prat om betydelsen av död ved för den biologiska mångfalden. I stocken är det en massa härlig mulm där olika vedlevande insekter kan frodas. Tycker det är så roligt att de sparar denna stock i en parkmiljö. Precis som en fin torraka som står mittemot. Vi kom också in på granbarkborrar som ju framför allt går på yngre granar och därför är ett större ”problem” i produktionsskogar än i gammelskogen.

Det var fullt av fågelsång i parken; koltrast, bofink, ringduva och talgoxe sjöng så fint för oss. Så vi pratade om varför fåglarna sjunger, hur hannarna lockar honorna med sin sång och hur de även fortsätter sjunga för att locka andra honor när de redan fått en kull med ungar. Det är gott om otrohet även i fågelvärlden!

På en lönn växte allémossa eller ekorrsvansmossa, en fin mossasom är typisk för gamla ädellövträd som lönn. På marken växte löktrav som deltagarna fick smaka på, smakar lite milt av lök. Vi pratade också om själva den engelska parken och dess historia. Pratade om att trots att det är en anlagd park så finns det så höga naturvärden och rik biologisk mångfald här. Poängen med en engelsk park är att det inte ska vara tuktade rader, att det inte ska kännas så anlagt och att det ska finnas kullar, blickpunkter och gärna vyer ut mot vattnet. Härifrån gick vi tillbaka upp till borggården där vi sammanfattade och avslutade guidningen.

Deltagarna var så glada och nöjda och tyckte det var en helt fantastisk guidning och dag! Flera av de nya sade att de tyckte att jag berättade så bra, att det var så härligt att lyssna på mitt guidande. Jag blev jätteglad, då sade de som varit med tidigare: ”Det säger ju vi också!”. Att få njuta av lugnet och vandra runt i mångfalden var också några av höjdpunkterna. Men också mångfalden i gruppen var så härlig, att det var alla åldrar, olika grad av fysisk rörlighet och många olika hudfärger och nationaliteter. En av deltagarna sade att hon lärt sig att inte koka makaroner nu! Och jag tänker att det är en viktig lärdom som Alf Henriksson vill förmedla med sin dikt om den blommande häggen, att släppa alla måsten och stanna upp och njuta här och nu. Den här tiden går så fort, vi är så många som har längtat efter den och så – är den över.